

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова

Алієва Еліна Юрїївна

УДК 159.922.6:17.023.35

**ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ ЗДАТНОСТІ
ДО САМОСТІЙНОГО ЖИТТЄВОГО ВИБОРУ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук**

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі психології факультету філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент
Строяновська Олена Василівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
факультет філософської освіти і науки,
доцент кафедри психології.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Чернобровкін Володимир Миколайович,
Національний університет «Києво-Могилянська
академія»,
завідувач кафедри психології та педагогіки;

кандидат психологічних наук, доцент
Гриньова Ольга Михайлівна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
педагогічний інститут,
доцент кафедри педагогіки і психології.

Захист відбудеться 29 березня 2017 року, о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано 23 лютого 2017 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.В. Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах розбудови незалежної держави, інтенсивного розвитку виробництва, збільшення інформаційного забезпечення та темпу життя, кризових явищ в соціальному та економічному розвитку особливої гостроти набуває виховання молодого покоління, яке спроможне самостійно ставити перед собою цілі, швидко знаходити ефективні шляхи їх досягнення, реалізовувати їх на практиці та брати відповідальність за свої рішення та поведінку. На сьогоднішній день, на жаль, спостерігається тенденція до інфантилізації молоді, зокрема, студентства, яка проявляється низьким рівнем розвитку цілепокладання та довільності поведінки, неспроможністю передбачати наслідки та відповідати за свої помилки, що вказує на важливість та необхідність формування здатності особистості до самостійного життєвого вибору.

Проблема життєвого вибору ґрунтовно вивчалася у філософських та психологічних роботах зарубіжних, радянських і вітчизняних науковців. Поняття «*вибір*» з точки зору філософії розглядається як феномен особистості та її індивідуальної свободи, духовно-практична процедура, в ході якої особистісна свідомість в складних умовах цивілізованого існування з багатьма різноманітними вимогами до людини надає перевагу одним цінностям і нормам, відмовляючись від інших (М.М. Бахтін, М.О. Бердяєв, Л. Бінсвангер, Дж. Кардано, М. Мамардашвілі, В.В. Налімов, Ж.-П. Сартр). Розробкою проблеми життєвого вибору (морального, соціального, громадянського та професійного) в психології займалися такі зарубіжні психологи, як А. Адлер, К.О. Абульханова-Славська, А. Бандура, А. Блатнер, Ш. Бюлер, Ф.Є. Василюк, Р. Мей, В. Франкл, З. Фрейд, Е. Фромм, К.Г. Юнг, І. Ялом, та вітчизняні – П.П. Горностай, О.М. Гриньова, І.В. Лебидинська, О.О. Любченко, В.А. Роменець, Н.О. Татенко, Т.М. Титаренко, розуміючи поняття «*життєвий вибір*» як складноорганізовану діяльність, яка має свою мотивацію і операційну структуру, що володіє внутрішньою динамікою, чутлива до взаємодії зовнішніх факторів і регулюється зі сторони суб'єкта (А. Бандура, Н.О. Васильєва); як стратегічне рішення, що стимулюється певними життєвими подіями і визначає подальший напрям саморозвитку особистості (Н.Ф. Наумова, В.Г. Панок, Т.М. Титаренко); як особистісну готовність чи здатність прийняття на себе відповідальності за наслідки своїх рішень (Ф.Є. Василюк, Д.О. Леонтєв, В.А. Роменець), а «*здатність до життєвого вибору*» як спроможність особистості визначати та чітко усвідомлювати альтернативи критичної ситуації, швидко оцінювати їх за власними критеріями, ризикувати, проявляти творчу активність, експериментувати та творити власний життєвий світ (М.П. Папуш, Т.М. Титаренко). Слід зазначити, що незважаючи на значну кількість досліджень проблеми життєвого вибору, поняття «*самостійний життєвий вибір*» вивчалася в психології дотично (Н.О. Васильєвою, М.П. Папуш, Т.М. Титаренко, Д.О. Цирінг), під кутом важливості наявності та розвитку самостійності особистості для здійснення життєвого вибору.

Самостійність у психологічних дослідженнях розглядається як якість особистості (О.Г. Ковальов, Г.С. Костюк, О.В. Петровський), як риса характеру (К.К. Платонов), як тенденція (Н.Д. Левітов), як вольова властивість особистості, як здатність систематизувати, планувати, регулювати й активно здійснювати свою

діяльність без постійного керівництва і практичної допомоги ззовні (В.Й. Бродовська, І.П. Патрік, В.Я. Яблонко), як узагальнена властивість особистості, що проявляється в ініціативності, критичності, адекватній самооцінці й почутті власної відповідальності за свою діяльність і поведінку, активній роботі думок, почуттів, волі (С.Ю. Головін), що свідчить про визнання самостійності як особистісного утворення, яке забезпечує певний характер, рівень поведінки та діяльності особистості. Проблема самостійності вивчалася дотично у напрямках аналізу її вікових аспектів (Л.А. Венгер, З.В. Гуріна, І.С. Кон, В.С. Мухіна), зокрема у студентів, як важливої властивості сформованої дорослої особистості, її складових (Д.О. Цирінг) та чинників формування (Н.О. Васильєва, М.Г. Стельмахович, Т.М. Титаренко).

Аналіз та узагальнення наукової літератури дозволяє стверджувати, що феномен здатності до самостійного життєвого вибору представлений у наукових доробках дослідників побіжно, в контексті вивчення інших питань, зокрема таких, як проблема життєвого вибору, здатності до життєвого вибору, самостійності особистості. Спеціальних досліджень вказаної проблеми не проводилось, тоді як її вивчення сприятиме пошуку ефективних шляхів оптимізації здатності особистості до самостійного життєвого вибору, зокрема у студентів.

Отже, враховуючи соціальну значущість проблеми та відсутність відповідних наукових розробок, нами було визначено тему дисертації: **«Психологічні чинники формування у студентів здатності до самостійного життєвого вибору»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації входить до тематичного плану кафедри психології факультету філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за напрямом «Зміст, форми, методи і засоби фахової підготовки вчителів», затверджена на засіданні вченої ради НПУ імені М.П. Драгоманова (протокол № 7 від 23 лютого 2012 року) та узгоджена Міжвідомчою Радою НАПН в галузі психолого-педагогічних досліджень НАПН в Україні (протокол № 4 від 24 квітня 2012 року).

Мета дослідження полягала у теоретичному і емпіричному вивченні психологічних чинників формування у студентів здатності до самостійного життєвого вибору та розробці і апробації системи її оптимізації.

В основу дослідження було покладено **припущення** про те, що здатність студентів до самостійного життєвого вибору в звичайних умовах організації навчально-виховного процесу в вищому навчальному закладі розвивається недостатньо та зумовлюється сукупністю психологічних (когнітивних, мотиваційно-ціннісних, емоційних, поведінкових) чинників, оптимізація яких засобами активного соціально-психологічного навчання та індивідуальної роботи сприятиме підвищенню рівня розвитку цього феномену.

Обрана мета обумовила постановку таких **завдань** дослідження:

1. Визначити теоретичні підходи до вивчення проблеми формування у студентів здатності до самостійного життєвого вибору.
2. Обґрунтувати критерії та емпірично визначити показники і рівні розвитку у студентів здатності до самостійного життєвого вибору.
3. Виявити психологічні чинники формування у студентів здатності до самостійного життєвого вибору.

4. Виокремити типи сформованості здатності студентів до самостійного життєвого вибору.

5. Обґрунтувати, розробити та апробувати систему оптимізації у студентів здатності до самостійного життєвого вибору.

Об'єкт дослідження – здатність студентів до самостійного життєвого вибору

Предмет дослідження – психологічні чинники формування у студентів здатності до самостійного життєвого вибору.

Для розв'язання поставлених завдань використовувались наступні **методи дослідження**: а) *теоретичні* – класифікація, систематизація, порівняння та узагальнення даних теоретичних та експериментальних досліджень, теоретичне моделювання тощо; б) *емпіричні* – спостереження, бесіда, тести, психологічний експеримент (констатувальний і формувальний); в) *статистичні методи*: критерій χ^2 Пірсона; ранговий U-критерій Мана-Уїтні; ранговий аналог дисперсійного аналізу – Н-критерій Крускала-Уоліса; Т-критерій Уїлкоксона; кластерний аналіз методом k-середніх; обчислення реалізовано за допомогою спеціалізованої мови програмування для статистичних розрахунків «R» (версія 3.1).

На різних етапах дослідження було використано також наступні діагностичні методики: модифікована методика виявлення стилю суб'єктної регуляції діяльності Г.С. Пригіна, методика «Діагностика особистісної креативності» О.Є. Тунік, методика «Діагностика самоактуалізації особистості» (А.В. Лазукін, адаптація Н.Ф. Каліної (САМОАЛ)), опитувальник «Рівень суб'єктивного контролю» Дж. Роттера, в адаптації Є.Ф. Бажина, методика вивчення мотивації успіху і страху невдачі А.О. Реана, методика оцінки нервово-психічної стійкості, ризику дезадаптації у стресі «Прогноз», особистісний опитувальник «Самооцінка психічних станів» Г. Айзенка, методика «Дослідження наполегливості» Т.І. Пашукової.

Організація та експериментальна база дослідження. Експериментальна робота проводилася на базі Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова зі студентами 1-5 курсів різних факультетів. У дослідженні взяло участь 225 осіб віком від 17 до 23 років. Дослідження проводилося відповідно до поставлених завдань впродовж 2011–2014 рр. і включало три етапи: підготовчий, основний та заключний.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягають у тому, що:

- *вперше* обґрунтовано і визначено поняття «здатність студентів до самостійного життєвого вибору», досліджено особистісні утворення (когнітивні, мотиваційно-ціннісні, емоційні, поведінкові) здатності студентів до самостійного життєвого вибору; виділено критерії визначення (наявність власних життєвих пріоритетів, цілеспрямована активність, ступінь усвідомлення зміни об'єктивної реальності, продуктивність та задоволеність життям) різних рівнів розвитку здатності студентів до самостійного життєвого вибору (низького, середнього та високого), виявлено взаємозв'язок між особистісними утвореннями (креативністю, рефлексією, інтернальним локусом контролю, переважанням мотивації досягнень над мотивацією уникнення невдач, наявністю стійких ціннісних орієнтацій, емоційною стійкістю, високою самооцінкою, низькими показниками тривожності та фрустрованості, високим рівнем саморегуляції, незалежністю, спонтанністю, легкістю у спілкуванні, здатністю до ризику, самоактуалізованістю) і рівнем розвитку здатності студентів до

самостійного життєвого вибору та визначено на цій основі психологічні чинники формування цього феномену, виокремлено та охарактеризовано типи сформованості здатності студентів до самостійного життєвого вибору (тривожний, нестійкий, ригідний, оптимальний); розроблено модель формування у студентів здатності до самостійного життєвого вибору; обґрунтовано систему оптимізації здатності студентів до самостійного життєвого вибору шляхом корекції її психологічних чинників;

- *поглиблено і уточнено* сутність понять «здатність до життєвого вибору» та «самостійність» як інтегрованих властивостей особистості, які набули максимального смислового наповнення; системний підхід до вивчення психологічних чинників формування зазначених феноменів;

- *набули подальшого розвитку* знання про життєвий вибір та самостійність, чинники їх формування, шляхи та засоби особистісного зростання студентів.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що апробований автором комплекс психодіагностичних методик для виявлення рівня розвитку здатності студентів до самостійного життєвого вибору та її чинників, а також розроблена система оптимізації у студентів здатності до самостійного життєвого вибору, можуть бути використані в роботі психологічних і соціальних служб. Результати та висновки дослідження можуть доповнити зміст навчальних курсів «Педагогічна та вікова психологія», «Основи психоконсультування та психокорекції», «Тренінг самопізнання», «Практикум з групової психокорекції», «Психологія особистості» у ВНЗ при підготовці педагогів та психологів.

Особистий внесок автора у спільній із О.В. Строяновською науковій статті «Формування здатності до самостійного життєвого вибору як основа соціально-психологічного становлення особистості студентів» полягає у теоретичному обґрунтуванні проблеми (50%).

Вірогідність та надійність результатів дослідження забезпечувалися комплексним використанням методів і методик, адекватних завданням дослідження, репрезентативністю вибірки досліджуваних, поєднанням кількісного та якісного аналізу отриманих даних, застосуванням методів математичної статистики.

Апробація та впровадження результатів. Основні теоретичні положення та результати емпіричного дослідження доповідались, обговорювались та отримали схвалення на 6 науково-практичних конференціях (2 - Міжнародних, 4 - всеукраїнських), звітних науково-практичних конференціях викладачів і аспірантів НПУ імені М.П. Драгоманова, засіданнях кафедри психології Інституту філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (2013–2015 рр.).

Впровадження результатів дослідження здійснювалося у Інституті природничо-географічної освіти та екології (довідка № 07-10/1222 від 10.06.15 р.), Інституті педагогіки і психології (довідка № 07-10/1221 від 10.06.15 р., довідка № 07-10/1223 від 10.06.15 р.) НПУ імені М.П. Драгоманова.

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображено в 11 публікаціях, серед яких 4 статті у наукових фахових виданнях України, 1 стаття в зарубіжному періодичному фаховому виданні та 6 матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел, який налічує 343 найменувань (20 з них іноземною мовою). Основний зміст дисертації викладено на 165 сторінках комп'ютерного набору і містить 25 таблиць, 15 рисунків на 38 сторінках. Загальний обсяг дисертації 259 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, визначено мету, сформульовано припущення, завдання дослідження, об'єкт, предмет, висвітлено наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи, наведено відомості щодо апробації та впровадження отриманих результатів, наводяться дані про структуру роботи.

У **першому розділі дисертації «Теоретичні підходи до проблеми психологічних чинників формування у студентів здатності до самостійного життєвого вибору»** представлено аналіз основних теоретичних підходів до проблеми здатності до самостійного життєвого вибору у зарубіжній та вітчизняній психологічній літературі, досліджено особливості життєвих виборів, розкрито теоретичні засади проблеми самостійності в онтогенезі, обґрунтовано поняття «здатність до самостійного життєвого вибору», проаналізовано соціальні та психологічні чинники її формування.

Вивчення феномену «здатності до самостійного життєвого вибору» у зарубіжних і вітчизняних дослідників відбувається через поняття «життєвого вибору» і «самостійності». Дослідження життєвого вибору є міждисциплінарною проблемою філософських та психологічних робіт (Н.О. Васильєва, Т.М. Титаренко).

Проблема вибору особистості розглядається в філософії поряд з такими поняттями, як свобода та відповідальність, а також узагальнено розуміється як духовно-практична процедура, в ході якої свідомість особистості надає перевагу одним цінностям і нормам, відмовляючись від інших (М.О. Бердяєв, Л. Бінсвангер, Н.О. Васильєва, А. Вежбицька, О.М. Гриньова, Дж. Кардано, М.К. Мамардашвілі, Т.М. Титаренко, В.А. Чернобровкіна). З точки зору психології, здатність до життєвого вибору – це спроможність особистості визначати та чітко усвідомлювати альтернативи критичної ситуації, швидко оцінювати їх за власними критеріями, ризикувати, проявляти творчу активність, експериментувати та творити власний життєвий світ (А. Бандура, Ф.Є. Василюк, Л.С. Виготський, Д.О. Леонтев, Н.Ф. Наумова, Р. Мей, В.А. Роменець, Н.В. Пилипко, В.М. Чернобровкін, К. Юнг). Здатність до життєвого вибору обумовлюється такими психологічними чинниками як розвинене творче мислення, високий рівень розвитку рефлексії, незалежність, зрілість, адаптованість, здатність до ризику, цілеспрямованість, організованість, високий рівень розвитку вольової активності (Н.О. Васильєва, М. Папуш, Т.М. Титаренко, Д.О. Цирінг, Ю.В. Яковлева). Одним з важливих показників здатності особистості вибирати є наявність самостійності (М.П. Папуш).

Самостійність розглядається у зарубіжних та вітчизняних дослідженнях як прагнення реалізувати власні потреби у предметній та пізнавальній діяльності, як якість, що дозволяє проявляти незалежність, ініціативу, творчість, чи властивість особистості, як риса характеру, як тенденція, що свідчить про визнання стійкості

самостійності як особистісного утворення, що забезпечує визначений характер, рівень поведінки і діяльності особистості (С.Ю. Головін, І.В. Ендеберя, В.П. Зінченко, А. Ребер, С.Л. Рубінштейн, О.І. Савенков, С.В. Чебровська, В. Франкл, Е. Фромм, В.П. Шапарь). Самостійність характеризується такими особистісними особливостями, як вміння ставити цілі, адекватна самооцінка, активність або проактивність, тобто самоактуалізованість, ініціативність, здатність діяти свідомо і ініціативно не тільки у знайомій обстановці, але й в нових умовах, наполегливість, сміливість, вміння долати внутрішні та зовнішні перешкоди, саморегуляція, здатність мислити та аналізувати, інтелектуальність, критичність, нестандартність, творчість мислення, незалежність, соціальна автономність, нонконформність, вміння зберігати власну думку всупереч зовнішньому тиску, відповідальність, інтернальний локус контролю, схильність брати на себе відповідальність за важливі події свого життя, а не звинувачувати у них інших людей, об'єктивні обставини чи долю тощо (А. Бандура, Р. Мей, Л.Е. Орбан-Лембрик, Дж. Роттер, У. Тейджсон). Серед чинників, які активно впливають на формування самостійності дитини, дослідники виокремлюють вплив сім'ї, навчально-виховних закладів, соціальних та економічних чинників суспільства, які вимагають від громадян спроможності бачити власні перспективи та шляхи їх досягнення (З.В. Гуріна, М.Г. Стельмахович). Таким чином, орієнтація батьків у сім'ї, навчально-виховних закладів та суспільства в цілому на підтримку самостійності, автономності дітей, а також її індивідуально-психологічні передумови сприяють швидкому та продуктивному формуванню самостійності.

Спираючись на структуру самостійності (емоційний, мотиваційний, когнітивний, вольовий компоненти), запропоновану Д.О. Цирінг, і аналіз досліджень проблеми чинників самостійності та здійснення життєвого вибору, була розроблена *структура здатності до самостійного життєвого вибору*, що містить когнітивний, мотиваційно-ціннісний, емоційний та поведінковий компоненти, кожний з яких характеризується певними особистісними утвореннями: *когнітивними* - високими показниками креативності для можливості знаходити різні варіанти вирішення складних ситуацій, рефлексією для ретельного аналізу інформації та власних виборів (Д.О. Леонтьєв, Т.О. Маркова, Н.Ф. Наумова, Н.В. Пилипко, Т.М. Титаренко); *мотиваційно-ціннісними* - інтернальним локусом контролю для відчуття сили та влади над зовнішніми обставинами, переважанню мотивації досягнень над мотивацією уникнення невдач для подолання конформності та максимального вираження власного Я, наявністю стійких ціннісних орієнтацій для впевненої позиції щодо різних життєвих ситуацій (Ф.Є. Василюк, С.Ю. Головін, В.Д. Іванов, Р.Мей, О.І. Савенков, В.П. Шапарь, Ю.В. Яковлева); *емоційними* - емоційною стійкістю для раціонального прийняття рішення, високою самооцінкою для віри у власні сили, низькими показниками тривожності та фрустрованості для зменшення хвилювання при здійсненні вибору та ефективного подолання стресових ситуацій (А. Бандура, С.Ю. Головін, В.Д. Іванов, Т.О. Маркова, Г.С. Пригін, О.І. Савенков), *поведінковими* (як наслідком впливу вище вказаних характеристик особистості) - високим рівнем саморегуляції для прояву таких характерних рис, як ініціативність, рішучість, сміливість, організованість, наполегливість, витримка, цілеспрямованість, відповідальність; спонтанністю для вільного вибору, швидкого

реагування на складні ситуації та пристосування до них; легкістю у спілкуванні для адекватного самовираження; здатністю до ризику для відсутності хвилювання щодо застосування неординарних способів вирішення ситуації; самоактуалізованістю для максимальної реалізації власної особистості (О.Г. Асмолов, Н.О. Васильєвої, Н.Г. Дайрі, Д.О. Леонт'єв, Г.С. Пригін, Дж. Ричлак, В.А. Роменець, В.С. Ротенберг, Ю.В. Яковлева).

Важливим етапом становлення особистості є юнацький вік, у якому відбувається остаточне формування особистості, що характеризується активним розвитком моральних та естетичних почуттів, становленням і стабілізацією характеру (Б.Г. Анан'єв, І.О. Зимня, І.С. Кон, В.Г. Лісовський, Н.Б. Нестерова). Оскільки цей етап визначається активним розвитком пізнавальних і професійних інтересів, стійкого світобачення, моральної свідомості, ціннісних орієнтацій, здатності будувати життєві плани, потреби у суспільній активності, зменшенням у порівнянні з попередніми періодами залежності від дорослих, особливою соціальною ситуацією розвитку, можна стверджувати, що саме в цьому віці особистість спроможна максимально проявляти здатність до самостійного життєвого вибору, реалізовувати та розвивати її у соціальному житті.

Узагальнення теоретичного аналізу психологічних досліджень дозволило зробити висновок про те, що *здатність до самостійного життєвого вибору* є інтегрованою властивістю особистості, яка має багатокомпонентну структуру та визначається поєднанням специфічних когнітивних, мотиваційно-ціннісних, емоційних, поведінкових особистісних утворень, спрямованих на активне перетворення дійсності та управління особистою життєдіяльністю на основі власних ціннісних орієнтацій. Ці особистісні утворення можуть виступати, за нашим припущенням, психологічними чинниками формування здатності до самостійного життєвого вибору.

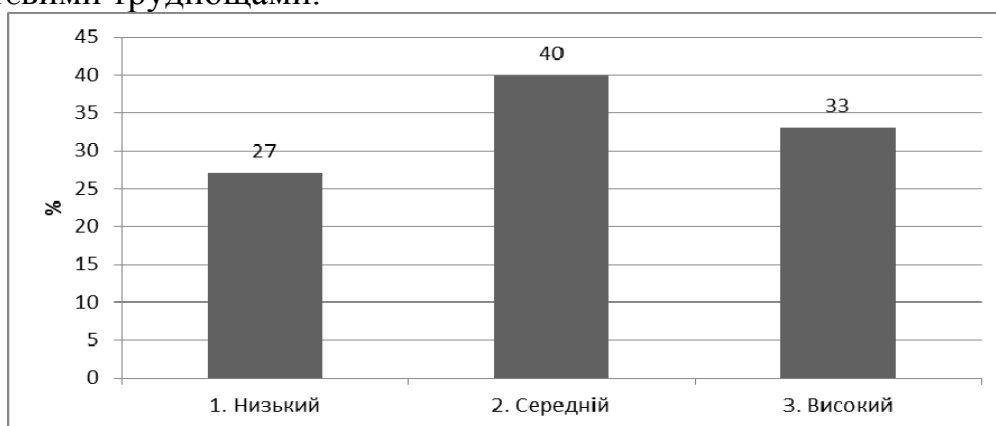
Зазначені теоретичні положення було покладено в основу емпіричного вивчення особливостей формування у студентів здатності до самостійного життєвого вибору.

У другому розділі дисертації «Емпіричне дослідження психологічних чинників формування у студентів здатності до самостійного життєвого вибору» відображено методичні засади вивчення психологічних чинників здатності студентів до самостійного життєвого вибору, наведено результати констатувального експерименту з вивчення особливостей розвитку у студентів здатності до самостійного життєвого вибору та особистісних утворень як психологічних чинників її формування, виокремлено та проаналізовано психологічні особливості типів сформованості у студентів даного феномену.

Завданнями констатувального експерименту було: обґрунтувати критерії та емпірично визначити показники і рівні розвитку у студентів здатності до самостійного життєвого вибору, виявити психологічні чинники її формування та типи сформованості здатності у студентів до самостійного життєвого вибору.

Спираючись на теоретичні підходи до проблеми здатності студентів до самостійного життєвого вибору (Г.С. Пригін, Д.О. Цирінг, Ю.В. Яковлева), та за допомогою модифікованої методики виявлення стилю суб'єктної регуляції діяльності Г.С. Пригіна нами були виокремлені три рівні розвитку у студентів

здатності до самостійного життєвого вибору: *низький, середній, високий*, які визначаються за такими критеріями як: *наявність власних життєвих пріоритетів, цілеспрямована активність, ступінь усвідомлення зміни об'єктивної реальності, продуктивність та задоволеність життям*. При цьому високий рівень розвитку даного феномену у досліджуваних характеризується переважно наявністю високих показників за цими критеріями, а середній та низький – відсутністю або недостатністю розвиненості за ними. Більшість досліджуваних студентів проявляють середній (40 %) та низький (27 %) рівні розвитку здатності до самостійного життєвого вибору (див. рис. 1), що пов'язано з опорою більшості студентів на авторитет своїх батьків та значущих особистостей, матеріальною та моральною залежністю, незацікавленістю бути самостійними у зв'язку з небажанням брати на себе зайву відповідальність, конформністю та безпорадністю перед життєвими труднощами.

Рис. 1. Розподіл сформованості здатності студентів до самостійного життєвого вибору за рівнями (у %)

Середній рівень розвитку у студентів здатності до самостійного життєвого вибору представлений такими проявами як: наявність (найчастіше випадкових, незакономірних) позитивних подій у житті, часте переживання відчуття нереалізованості, внутрішнього дискомфорту, відсутність чіткого розуміння відповідності наслідків певним попереднім діям, неадекватне перебільшення власних досягнень, пошук винних серед інших для пояснення невдачі, нестійка здатність визначати власні життєві цілі, непослідовність поведінки, відсутність спроможності довгий час домагатися бажаного, нестійкість власних інтересів та вподобань, відсутність чіткої позиції щодо життєвих проблем, непослідовність поведінки. *Низький рівень* розвитку даного феномену у досліджуваних характеризується відсутністю динаміки у житті та реалізації власних можливостей, дискомфортом, нестійкістю емоційних станів, безпорадністю, відсутністю здатності об'єктивно оцінювати життєві зміни, екстернальним локусом контролю, пасивністю, відсутністю власних життєвих цілей, низьким рівнем вольової регуляції, відсутністю широкого світогляду, невпевненістю у собі, залежністю власних міркувань від думки інших, конформізмом. Лише 33 % студентів мають *високий рівень* здатності до самостійного життєвого вибору, у яких присутні позитивні зміни у житті, максимальна реалізація власних можливостей, внутрішня збалансованість, відчуття комфорту та контролю над власним життям, вміння співставляти висунуті цілі та досягнення результатів, критично оцінювати як успіхи, так і невдачі, здатність

самостійно визначати напрямки власної діяльності, свідомо висувати перед собою цілі та докладати вольові зусилля для їх досягнення, широкий світогляд та критичне мислення, впевненість у собі, співвіднесення цілей та дій з власними ціннісними орієнтаціями.

Наступним завданням констатувального експерименту було визначення та вивчення психологічних чинників формування у студентів здатності до самостійного життєвого вибору та їх впливу на її особистісні утворення, яке реалізувалося за допомогою непараметричних методів математичної статистики (коефіцієнту кореляції Кендала, U-критерію Мана-Уїтні, T-критерію Уїлкоксона). Значення кореляційного зв'язку між особистісними утвореннями компонентів здатності студентів до самостійного життєвого вибору, виділеними за результатами теоретичного аналізу, та рівнем розвитку даного феномену вказує на те, що здатність студентів до самостійного життєвого вибору тісно пов'язана з особистісними утвореннями всіх чотирьох її компонентів (див. табл. 1).

Таблиця 1

Взаємозв'язок здатності до самостійного життєвого вибору з її компонентами

N=165

Компоненти	Здатність до самостійного життєвого вибору
Когнітивний	0.29***
Мотиваційно-ціннісний	0.5***
Емоційний	0.4***
Поведінковий	0.24**

де: * - $p < 0,05$; ** - $p < 0,01$; *** - $p < 0,001$

Найбільша кореляція спостерігається між здатністю до самостійного життєвого вибору та мотиваційно-ціннісним ($r=0,5$; $p < 0,001$), а також емоційним компонентами ($r=0,4$; $p < 0,001$). Деяко менша, але також достатньо значуща кореляція є між здатністю до самостійного життєвого вибору та когнітивним ($r=0,29$; $p < 0,001$) й поведінковим компонентами ($r=0,24$; $p < 0,01$). Це дає підстави стверджувати, що зазначені компоненти і їх особистісні прояви є чинниками, які сприяють формуванню та розвитку здатності студентів до самостійного життєвого вибору.

Як вище зазначалося, кожний компонент здатності до самостійного життєвого вибору характеризується певними особистісними утвореннями. Отримані дані підтверджують наявність взаємозв'язку між окремими утвореннями та здатністю до самостійного життєвого вибору. Досліджуваний феномен мав позитивні кореляції зі складністю мислення ($r=0,25$; $p < 0,01$), характеристикою креативності, що є важливим, на нашу думку, для правильної постановки мети, складання плану для її досягнення тощо. Позитивна кореляція між здатністю до самостійного життєвого вибору та рефлексивністю ($r=0,26$; $p < 0,01$) свідчила про те, що вона допомагає студентові усвідомлювати та аналізувати правильність власних виборів; між здатністю та креативністю ($r=0,17$, $p < 0,05$) вказувала на можливість за допомогою неї знаходити різні варіанти вирішення складних ситуацій; між здатністю та інтернальністю ($r=0,28$; $p < 0,001$) та такими її складовими як: інтернальність у сфері

досягнень ($r=0,22$; $p<0,01$), інтернальність у сфері ділових стосунків ($r=0,17$; $p<0,05$), інтернальність у сфері здоров'я ($r=0,21$; $p<0,05$), доводила важливість наявності відчуття сили та змоги респондента впливати на зовнішні обставини. Також, здатність до самостійного життєвого вибору мала позитивну кореляцію з мотивацією успіху ($r=0,53$; $p<0,001$), яка допомагає прояву власного Я; саморегуляцією ($r=0,54$; $p<0,001$), що покращує прояв таких характерних рис, як ініціативність, рішучість, сміливість, організованість, наполегливість, витримка, цілеспрямованість, відповідальність; цінностями самоактуалізації ($r=0,23$; $p<0,01$), які є орієнтиром, на нашу думку, для впевненої позиції щодо різних життєвих ситуацій; емоційною стійкістю ($r=0,27$; $p<0,01$), що сприяє раціональному прийняттю рішення; самооцінкою ($r=0,19$; $p<0,05$), яка впливає на віру у власні сили; незалежністю ($r=0,18$; $p<0,05$), тобто вмінням адекватного реагування на складні ситуації; самоактуалізацією ($r=0,25$; $p<0,01$), що потрібна для максимальної реалізації власної особистості. Також нами були виявлені особистісні утворення, які мали негативні кореляції зі здатністю до самостійного життєвого вибору. Досліджуваний феномен негативно корелював з тривожністю ($r= -0,36$; $p<0,001$) та фрустрованістю ($r= -0,38$; $p<0,001$), що вказує на неможливість достатнього розвитку самостійності при наявності високого рівня розвитку тривожності та фрустрованості. Виявлені зв'язки переконливо доводять, що зазначені компоненти і їх особистісні утворення є психологічними чинниками, які сприяють формуванню та розвитку здатності студентів до самостійного життєвого вибору.

На основі вивчення рівня розвитку здатності студентів до самостійного життєвого вибору, її компонентів: когнітивного, мотиваційно-ціннісного, емоційного, поведінкового та їх особистісних утворень, що виступають психологічними чинниками її формування, нами були виокремлені такі *типи* сформованості у студентів здатності до самостійного життєвого вибору: *тривожний, нестійкий, ригідний, оптимальний* (див. табл.2).

Таблиця 2

Кількісні показники рівнів розвитку за типами сформованості здатності студентів до самостійного життєвого вибору (у %)

N=165

Рівні розвитку здатності до самостійного життєвого вибору	Типи сформованості здатності до самостійного життєвого вибору			
	Тривожний	Нестійкий	Ригідний	Оптимальний
Низький	28	17	50	0
Середній	44	52	40	19
Високий	28	31	10	81

Представники *тривожного* типу занадто емоційні та тривожні, при зіткненні з реальними чи уявними труднощами часто переживають фрустрацію, що унеможливорює вільне та легке прийняття ними рішень, розв'язок важливих проблем, особливо в соціальній сфері. Вони характеризуються низьким рівнем

розвитку ціннісної сфери, найчастіше їх дії та рішення залежать від авторитетних для них осіб або від зовнішніх обставин. *Нестійкий* тип представлений особами, нервово-психічна нестійкість яких призводить до невпевненості у власній спроможності приймати важливі життєві рішення. Вони не бачать взаємозв'язку між власними діями та значущими для них життєвими подіями, не вважають себе здатними контролювати їх розвиток. *Ригідний* тип представлений досліджуваними, основною рисою яких є нездатність проявляти спонтанність та автономність у виборі життєвих цілей і знаходженні засобів їх реалізації. Негативний життєвий досвід та постійне незадоволення важливих життєвих потреб призводить до стану невпевненості у собі, нервово-психічної нестійкості, недостатньої саморегуляції, неспроможності ризикувати у складних ситуаціях, уникнення невдач. Студенти *оптимального* типу вміють швидко знаходити різні варіанти вирішення складних ситуацій, ретельно аналізувати їх та власні вибори, відчують силу та владу над зовнішніми обставинами, мотивовані на досягнення, а не на уникнення невдач. На основі стійких ціннісних орієнтацій вони проявляють впевнену позицію щодо різних життєвих ситуацій та високий рівень саморегуляції. Ефективне здійснення самостійного вибору можливе завдяки їх емоційній стійкості, вірі у власні сили та низьким показникам тривожності та фрустрованості. Отже, тільки представники оптимального типу мають сформовану здатність до самостійного життєвого вибору та високий рівень розвитку всіх її компонентів. Решта досліджуваних (представники тривожного, нестійкого, ригідного типів) характеризуються низьким та середнім рівнями розвитку здатності до самостійного життєвого вибору, що зумовлює необхідність розробки та апробації психокорекційних засобів цілеспрямованого формування даного феномену у студентів.

У третьому розділі дисертації «Формування у студентів здатності до самостійного життєвого вибору» представлено теоретичні засади побудови формувального експерименту, змістові та процесуальні аспекти формування здатності у студентів до самостійного життєвого вибору шляхом корекції її психологічних чинників засобами активного соціально-психологічного навчання та індивідуальної роботи (психологічних рекомендацій), аналізуються кількісні та якісні результати формування здатності до самостійного життєвого вибору, доводиться та обґрунтовується ефективність системи її оптимізації.

Формувальний експеримент проводився впродовж 2014-2015 років на базі факультету природничо-географічної освіти та екології, факультету педагогіки і психології. Для експерименту були сформовані контрольна та експериментальна групи загальною кількістю 60 досліджуваних від 17 до 23 року (30 осіб – експериментальна, 30 осіб – контрольна групи). В експериментальну групу студенти відбиралися за принципом добровільної згоди, а кінцевий відбір досліджуваних проходив за принципом різноманіття представників різних типів сформованості здатності до самостійного життєвого вибору.

В основу формувального експерименту було покладено загальний континуальний підхід (зокрема, положення клієнтцентованої терапії К. Роджерса про важливість формування особистісної компетентності самостійно вирішувати власні проблеми через розвиток самоприйняття, конгруентності, самовираження,

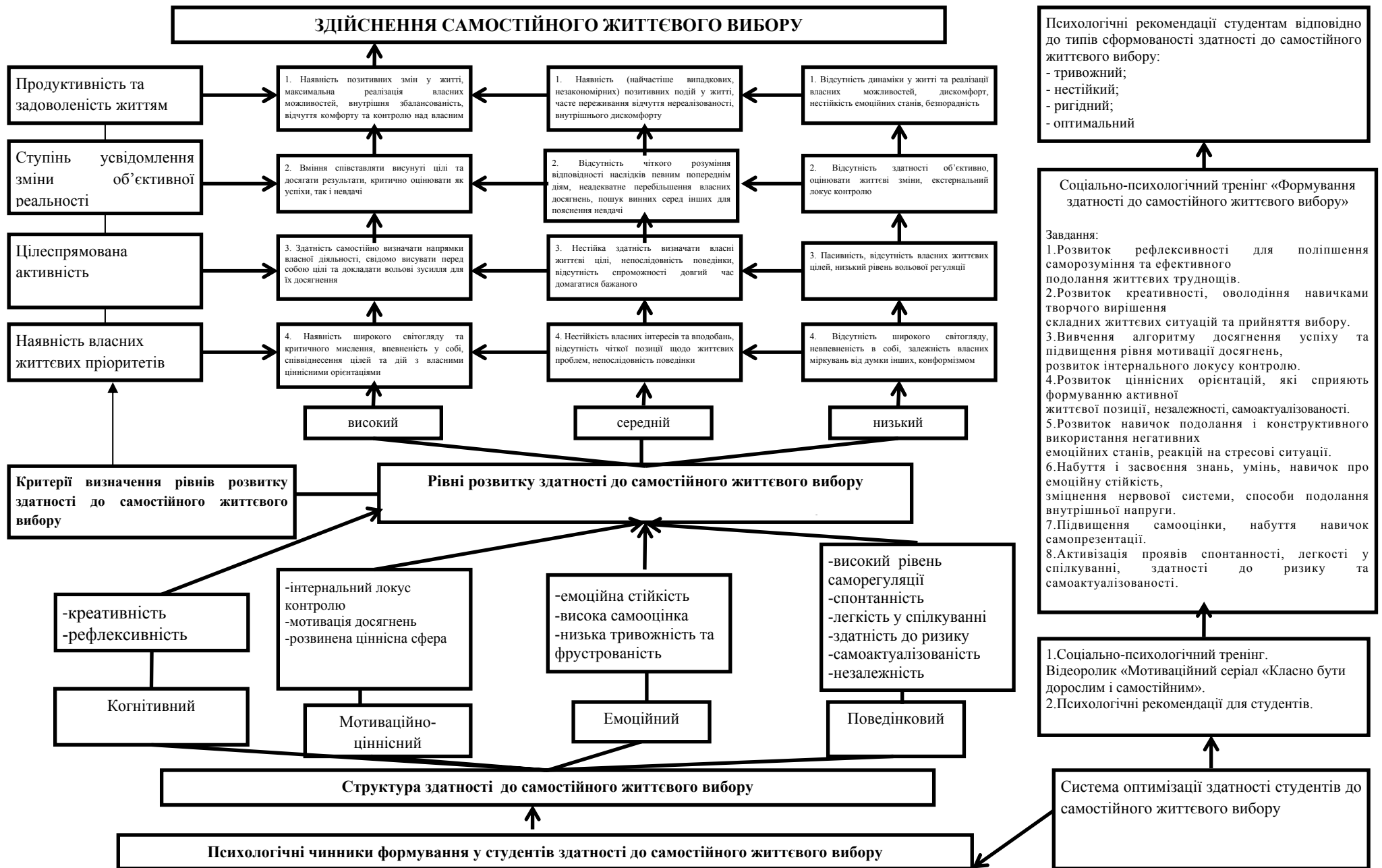
відповідальності, інтеграцію особистісного досвіду в єдине ціле); результати психологічних досліджень про можливість розвитку особистісних утворень, які є чинниками здатності до самостійного життєвого вибору (інтернальності і компетентності рольової поведінки людини (П.П. Горностаї), конгруентності та відкритості у міжособистісних стосунках (Н.О. Татенко), самостійності як особистісної риси (З.В. Гуріна, Ю.В. Яковлева)); положення зарубіжних і вітчизняних науковців про активні соціально-психологічні методи навчання в психокорекції зарубіжних і вітчизняних науковців (Ю.Н. Ємельянов, Б.Б. Іваненко, М.М. Забродський, М. Купер, А. Метьюз, М. Мольц, Л.А. Петровська, Н.С. Пряжніков, К. Роджерс, Л.Г. Терлецька, Н.Ю. Хрящева, Т.С. Яценко).

На основі теоретичних положень та результатів констатувального експерименту нами була розроблена модель формування здатності студентів до самостійного життєвого вибору (див. рис. 2). За нашим припущенням, цілеспрямований вплив системи оптимізації здатності студентів до самостійного життєвого вибору на основні її утворення (когнітивні, мотиваційно-ціннісні, емоційні, поведінкові), зокрема, креативність, рефлексивність, інтернальний локус контролю, переважання мотивації досягнень над мотивацією уникнення невдач, наявність стійких ціннісних орієнтацій, емоційну стійкість, впевненість у собі, низькі показники тривожності та фрустрованості, високий рівень саморегуляції, незалежність, спонтанність, легкість у спілкуванні, здатність до ризику, самоактуалізованість, які виступають психологічними чинниками її формування, зумовлює зміни у типах сформованості у студентів здатності до самостійного життєвого вибору та рівнях її розвитку. Авторська система включала соціально-психологічний тренінг «Формування здатності до самостійного життєвого вибору», створення відеоролику «Мотиваційний серіал «Класно бути дорослим і самостійним» та індивідуальну роботу зі студентами (психологічні рекомендації). Авторський тренінг «Формування здатності до самостійного життєвого вибору» складався з 12 щотижневих занять по 2-2,5 години (24 години). Кожне заняття містило в собі авторські або запозичені з інших джерел психогімнастичні вправи та застосування таких основних тренінгових методів, як групова дискусія, рольові ігри, арт-терапевтичні методики, методи розвитку соціальної перцепції, медитативні техніки, спрямовані на актуалізацію позитивного та зменшення негативного впливу певного психологічного чинника, а також було спрямоване на актуалізацію чи психокорекцію одного або декількох особистісних утворень психологічних чинників формування у студентів здатності до самостійного життєвого вибору.

Створення відеоролику передбачалося як використання допоміжного інструменту, методичного інтерактивного засобу в активному соціально-психологічному навчанні.

Індивідуальна робота, зокрема, надання психологічних рекомендацій, реалізовувалася залежно від типу сформованості у студентів здатності до самостійного життєвого вибору з метою охоплення і глибшого відпрацювання психологічної проблематики, яка призвела до низького та середнього рівнів розвитку у студентів здатності до самостійного життєвого вибору.

З метою визначення ефективності системи оптимізації здатності студентів до

Рис. 2. Модель формування у студентів здатності до самостійного життєвого вибору

самостійного життєвого вибору шляхом актуалізації чи корекції її психологічних чинників нами були проведені перший та другий контрольний зрізи в експериментальній групі, де впродовж 3 місяців впроваджувалася розроблена нами система, та контрольній групі, в якій жодних заходів не проводилося.

За результатами контрольного зрізу виявлено, що впровадження системи оптимізації здатності студентів до самостійного життєвого вибору в експериментальній групі досліджуваних зумовило вплив на усі її компоненти ($U=321$, $p \leq 0,01$), що підтверджує наше припущення про те, що актуалізація психологічних чинників досліджуваного феномену сприяє підвищенню рівня здатності студентів до самостійного життєвого вибору. В експериментальній групі когнітивний компонент змінив своє значення на 3,3 бали, мотиваційно-ціннісний на 6,3 бали, емоційний на 7,7 балів, поведінковий на 7,1 балів (див. табл. 3).

Таблиця 3

Кількісні показники здатності до самостійного життєвого вибору у студентів контрольної та експериментальної груп до та після проведення формувального експерименту (у балах)

N=60

Показники	ЕГ до	ЕГ після	КГ до	КГ після	U	p
Здатність до самостійного життєвого вибору	46,5	54,8	45,1	47,2	321	0,01
Когнітивний компонент (креативність, рефлексивність)	46,8	50,1	47,2	47,9	296	0,05
Мотиваційно-ціннісний компонент (інтернальний локус контролю, мотивація досягнення успіху, наявність розвиненої ціннісної сфери)	45,3	51,6	46,9	47,1	313	0,02
Емоційний компонент (емоційна стійкість, висока самооцінка, низькі показники тривожності, фрустрованості)	44,1	51,8	45,3	48,8	299	0,05
Поведінковий компонент (висока саморегуляція, спонтанність, легкість у спілкуванні, незалежність, здатність до ризику, самоактуалізованість)	41,4	49,5	45,6	46,2	303	0,04

У порівнянні з контрольною групою експериментальна група покращила свій результат у низьких показниках на 16 %, середніх - на 20 %, а у високих - на 36 %. Узагальненим результатом впровадження системи оптимізації здатності студентів до самостійного життєвого вибору шляхом корекції її психологічних чинників є значне підвищення високого рівня розвитку здатності до самостійного життєвого вибору, а значить, зменшення кількості досліджуваних з низьким та середнім рівнями (кількість студентів після впровадження системи оптимізації з низькими показниками з 43 % зменшилася до 8 %, з середніми – з 52 % до 37 %, а з

високими – збільшилася з 5 % до 55 %). В контрольній групі при порівнянні досліджуваних показників впродовж формувального експерименту істотних змін не відбулося.

За результатами формувального експерименту у більшості досліджуваних експериментальної групи зафіксовано високий та середній рівні розвитку здатності до самостійного життєвого вибору, що зумовлено актуалізацією/корекцією таких психологічних чинників цього феномену, як креативності, рефлексивності, інтернального локусу контролю, переважання мотивації досягнень над мотивацією уникнення невдач, стійких ціннісних орієнтацій, емоційної стійкості, впевненості у собі, зниженої тривожності та фрустрованості, незалежності, рівня саморегуляції, спонтанності, легкості у спілкуванні, здатності до ризику, самоактуалізованості.

Ефективність системи оптимізації здатності студентів до самостійного життєвого вибору підтверджується самозвітами досліджуваних, у яких вони відзначають зміни у ставленні до власного життя, можливості особистісного зростання, підвищення здатності приймати самостійні рішення, долати труднощі для досягнення важливих цілей, що можна розглядати як успішний вплив та сприяння розвитку здатності до самостійного життєвого вибору студентів.

За результатами формувального експерименту були розроблені рекомендації для індивідуального консультування психологами представників неоптимальних (тривожного, нестійкого й ригідного) типів здатності молоді до самостійного життєвого вибору.

Таким чином, проведене дослідження підтвердило наше припущення та дозволило сформулювати загальні висновки.

ВИСНОВКИ

В роботі представлено теоретичне узагальнення і нове вирішення проблеми формування у студентів здатності до самостійного життєвого вибору, яке виявилось у вивченні та розробці теоретичних і методичних засад дослідження вищезазначеного феномену, емпіричному дослідженні рівнів розвитку та особистісних утворень компонентів здатності студентів до самостійного життєвого вибору, вивченні їх впливу як психологічних чинників на формування у студентів даної здатності, виокремленні її типів сформованості, розробці та апробації системи оптимізації здатності студентів до самостійного життєвого вибору шляхом актуалізації/корекції її психологічних чинників.

1. Здатність до самостійного життєвого вибору – це інтегрована властивість особистості, яка має багатокомпонентну структуру та характеризується поєднанням специфічних когнітивних, мотиваційно-ціннісних, емоційних, поведінкових утворень особистості, спрямованих на активне перетворення дійсності та управління особистою життєдіяльністю на основі власних ціннісних орієнтацій. Існує суттєва вікова та змістовна різниця між поняттями «самостійність» та «здатність до самостійного життєвого вибору»: самостійність індивіда може проявлятися вже у ранньому дитинстві, як можливість показати власне Я у різних сферах життєдіяльності, а здатність до самостійного життєвого вибору остаточно формується у юнацькому віці, коли необхідно вже приймати

серйозні життєві рішення щодо свого майбутнього, спираючись на власні ціннісні орієнтації, та на практиці демонструвати їх здійснення.

2. Здатність студентів до самостійного життєвого вибору має три рівні розвитку: низький, середній, високий, які виокремлюються за такими критеріями, як продуктивність та задоволеність життям, ступінь усвідомлення змін об'єктивної реальності, цілеспрямована активність, наявність власних життєвих пріоритетів. При цьому високий рівень характеризується переважно наявністю високих показників за цими критеріями, а середній та низький – відсутністю або недостатністю розвиненості за ними.

Рівень розвитку здатності студентів до самостійного життєвого вибору та особливості розвитку особистісних утворень її структурних компонентів представлений переважно середніми та низькими показниками.

3. Психологічними чинниками формування здатності студентів до самостійного життєвого вибору є особистісні утворення її структурних компонентів (когнітивного, мотиваційно-ціннісного, емоційного, поведінкового), зокрема, креативність, рефлексивність, інтернальний локус контролю, переважання мотивації досягнень над мотивацією уникнення невдач, наявність стійких ціннісних орієнтацій, емоційної стійкості, впевненості у собі, низькі показники тривожності та фрустрованості, високий рівень саморегуляції, спонтанність, легкість у спілкуванні, здатність до ризику, самоактуалізованість. Найбільший взаємозв'язок спостерігається між здатністю до самостійного життєвого вибору та мотиваційно-ціннісним і емоційним чинниками. Дещо менший, але також достатньо значущий взаємозв'язок існує з когнітивним та поведінковим чинниками. Досліджуваний феномен має позитивні значущі кореляції зі складністю мислення, характеристикою креативності, яка є важливою для правильної постановки мети і складання плану для її досягнення, рефлексивністю, яка допомагає студентам усвідомлювати та аналізувати правильність власних виборів, креативністю, за допомогою якої можна знаходити різні варіанти вирішення складних ситуацій, інтернальністю, яка доводить важливість наявності відчуття сили та змоги студентів впливати на зовнішні обставини, мотивацією успіху, яка допомагає прояву власного Я, саморегуляцією, емоційною стійкістю, що сприяє раціональному прийняттю рішення; самооцінкою, яка впливає на віру у власні сили, незалежністю та самоактуалізацією, яка потрібна для максимальної реалізації власної особистості. Досліджуваний феномен негативно корелює з тривожністю та фрустрованістю.

4. Рівень розвитку здатності студентів до самостійного життєвого вибору, специфіка розвитку його компонентів (когнітивного, мотиваційно-ціннісного, емоційного, поведінкового) та їх особистісних утворень, що виступають психологічними чинниками її формування, утворюють певні типи сформованості у студентів здатності до самостійного життєвого вибору: тривожний, нестійкий, ригідний, оптимальний. Тільки представники оптимального типу мають сформовану здатність до самостійного життєвого вибору та високий рівень розвитку всіх її компонентів. Представники тривожного, нестійкого та ригідного типів характеризуються низьким та середнім рівнями розвитку здатності до самостійного життєвого вибору та переважним негативним впливом певних

особистісних утворень, зокрема, тривожності й невпевненості в собі, нервово-психічної нестійкості, неспроможності ризикувати та ригідності, що вимагає розробки та апробації засобів їх психокорекції.

5. Теоретичним обґрунтуванням формувального експерименту з розвитку здатності до самостійного життєвого вибору у студентів став континуальний підхід (зокрема, положення клієнтцентованої терапії К. Роджерса про важливість формування особистісної компетентності самостійно вирішувати власні проблеми через розвиток самоприйняття, конгруентності, самовираження, відповідальності, інтеграцію особистісного досвіду в єдине ціле); результати психологічних досліджень про можливість розвитку особистісних утворень, які є чинниками здатності до самостійного життєвого вибору (інтернальності і компетентності рольової поведінки людини, конгруентності та відкритості у міжособистісних стосунках, самостійності як особистісної риси); положення зарубіжних і вітчизняних науковців про активні соціально-психологічні методи навчання в психокорекції зарубіжних і вітчизняних науковців.

6. Підвищення рівня розвитку здатності студентів до самостійного життєвого вибору відбувається за допомогою реалізації системи оптимізації у студентів здатності до самостійного життєвого вибору шляхом корекції та розвитку її психологічних чинників засобами активного соціально-психологічного навчання та індивідуальної роботи зі студентами. Корекційний вплив має бути спрямований на актуалізацію чи зменшення негативного впливу одного або декількох особистісних утворень психологічних чинників формування у студентів здатності до самостійного життєвого вибору.

Результатом апробації системи оптимізації здатності студентів до самостійного життєвого вибору шляхом корекції її психологічних чинників стало значне збільшення досліджуваних з високим рівнем розвитку цієї здатності, підвищення позитивного впливу її психологічних чинників, зокрема, креативності, рефлексивності, інтернального локусу контролю, переважання мотивації досягнень над мотивацією уникнення невдач, стійких ціннісних орієнтацій, емоційної стійкості, впевненості у собі, зниженої тривожності та фрустрованості, рівня саморегуляції, незалежності, спонтанності, легкості у спілкуванні, здатності до ризику, самоактуалізованості, збільшення студентів з оптимальним типом її сформованості, а також розробка рекомендацій для індивідуального консультування психологами представників неоптимальних типів (тривожного, нестійкого й ригідного).

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування у студентів здатності до самостійного життєвого вибору. Подальшого вивчення потребують питання більш широкої розробки психокорекційних засобів різних особистісних утворень компонентів здатності студентів до самостійного життєвого вибору окремо, дослідження особливостей впливу соціально-психологічних та психолого-педагогічних чинників на даний феномен, вивчення особливостей та змін здатності до самостійного життєвого вибору впродовж вікового розвитку особистості.

Основний зміст дисертації відображено у таких публікаціях автора:

Статті у вітчизняних фахових виданнях

1. Алієва Е. Ю. Психологічні особливості самостійності особистості / Е. Ю. Алієва // Науковий часопис. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – Вип. 41 (65). – С. 17-24.
2. Алієва Е. Ю. Вплив емоційних чинників на формування у студентів здатності до самостійного життєвого вибору / Е. Ю. Алієва // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – К. : Вид-во «Фенікс», 2015. – Т. XII. Психологія творчості. – Вип. 21. – С. 19- 28.
3. Алієва Е. Ю. Вплив когнітивних чинників на формування здатності студентів до самостійного життєвого вибору [Електронний ресурс] / Еліна Юріївна Алієва // Інститут психології імені Г.С. Костюка. – 2015. – Режим доступу до ресурсу:
http://www.psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/165
4. Алієва Е. Ю. Система оптимізації формування у студентів здатності до самостійного життєвого вибору / Е. Ю. Алієва // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія. – 2016. – № 1 (4). – С. 6-10.

Стаття в зарубіжному фаховому періодичному виданні

5. Алієва Е. Ю. Формування та розвиток у студентів здатності до самостійного життєвого вибору / Е. Ю. Алієва // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – Budapest, 2015. – III (31). – С. 65-68.

Матеріали наукових конференцій

6. Алієва Е. Ю. Психологічні особливості здатності студентів до самостійного життєвого вибору / Е. Ю. Алієва // Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету. Збірник наукових праць звітно-наукової конференції викладачів університету за 2012 рік. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – С. 286 – 287.
7. Алиева Э. Ю. Развитие личности студентов через формирование их способности к самостоятельному жизненному выбору / Э. Ю. Алиева // Innovations in education: ideas, projects, work experience. – Budapest, 2013. – С. 18 – 24.
8. Строяновська О. В. Формування здатності до самостійного життєвого вибору як основа соціально-психологічного становлення особистості студентів / О. В. Строяновська, Е. Ю. Алієва // Актуальні питання психологічної науки. – Рівне, 2013. – Вип. 7. – С. 162 – 164.
9. Алієва Е. Когнітивні чинники у формуванні здатності студентів до самостійного життєвого вибору / Еліна Алієва // Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – С. 96 – 98.
10. Алієва Е. Ю. Методичні засади дослідження психологічних чинників формування у студентів здатності до самостійного життєвого вибору / Е. Ю. Алієва // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в

умовах європейської інтеграції: Зб. Матеріалів XVIII Всеукр. наук. – практ. конф., Київ, 24 квітня 2015 р. ; у 2-х т. – К. : Вид-во Європейського університету, 2015. – Т. 2. – С. 67- 71.

11. Алієва Е. Ю. Формування у студентів здатності до самостійного життєвого вибору / Е. Ю. Алієва // Динамика и современная наука - 2015: Материалы 11 международной научной практической конференции. – София : «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2015. – Т. 3. – С. 15 – 17.

АНОТАЦІЇ

Алієва Е. Ю. Психологічні чинники формування у студентів здатності до самостійного життєвого вибору. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2017.

Дисертаційне дослідження присвячене вивченню проблеми психологічних чинників формування у студентів здатності до самостійного життєвого вибору.

Визначено теоретичні підходи до проблеми та поняття «здатність студентів до самостійного життєвого вибору». Досліджено особистісні утворення (когнітивні, мотиваційно-ціннісні, емоційні, поведінкові) здатності студентів до самостійного життєвого вибору. Виділено критерії визначення (наявність власних життєвих пріоритетів, цілеспрямована активність, ступінь усвідомлення зміни об'єктивної реальності, продуктивність та задоволеність життям) різних рівнів розвитку здатності студентів до самостійного життєвого вибору (низького, середнього та високого).

Виявлено психологічні чинники формування у студентів здатності до самостійного життєвого вибору (креативність, рефлексивність, інтернальний локус контролю, переважання мотивації досягнень над мотивацією уникнення невдач, наявність стійких ціннісних орієнтацій, емоційна стійкість, висока самооцінка, низькі показники тривожності та фрустрованості, високий рівень саморегуляції, незалежність, спонтанність, легкість у спілкуванні, здатність до ризику, самоактуалізованість). Виокремлено та охарактеризовано типи сформованості здатності студентів до самостійного життєвого вибору (тривожний, нестійкий, ригідний, оптимальний). Обґрунтовано і розроблено модель формування та систему оптимізації здатності студентів до самостійного життєвого вибору шляхом актуалізації й корекції її психологічних чинників, апробація якої довела її ефективність та необхідність впровадження в систему підготовки фахівців.

Ключові слова: самостійність, життєвий вибір, здатність до самостійного життєвого вибору, соціальні і психологічні чинники, критерії, рівні розвитку, типи сформованості, система оптимізації здатності у студентів до самостійного життєвого вибору.

Алиева Э. Ю. Психологические факторы формирования у студентов способности к самостоятельному жизненному выбору. – Рукопись.

Диссертация на соискание научного звания кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2017.

Диссертационное исследование посвящено изучению проблемы психологических факторов формирования у студентов способности к самостоятельному жизненному выбору.

В работе определены теоретические подходы к изучению проблемы психологических факторов формирования у студентов способности к самостоятельному жизненному выбору.

Исследованы личностные образования (когнитивные, мотивационно-ценностные, эмоциональные, поведенческие) способности студентов к самостоятельному жизненному выбору. Выделены критерии определения (наличие собственных жизненных приоритетов; целенаправленная активность; степень осознания изменений объективной реальности; продуктивность и удовлетворенность жизнью) разных уровней развития способности студентов к самостоятельному жизненному выбору (низкого, среднего, высокого).

Определены психологические факторы формирования у студентов способности к самостоятельному жизненному выбору (креативность, рефлексивность, интернальный локус контроля, преобладание мотивации достижения над мотивацией избегания неудач, присутствие устойчивых ценностных ориентаций, эмоциональная устойчивость, высокая самооценка, низкие показатели тревожности и фрустрированности, высокий уровень саморегуляции, независимость, спонтанность, легкость в общении, способность к риску, самоактуализованность).

Выделены и охарактеризованы типы сформированности способности студентов к самостоятельному жизненному выбору (тревожный, неустойчивый, ригидный, оптимальный). Доказано, что представители неоптимальных (тревожного, неустойчивого, ригидного) типов характеризуются низким и средним уровнем развития способности к самостоятельному жизненному выбору и преобладающим негативным влиянием некоторых личностных черт, а именно, тревожности и неуверенности в себе, нервно-психической неустойчивости, неспособности рисковать и ригидности.

Обоснована и разработана модель формирования и система оптимизации способности студентов к самостоятельному жизненному выбору путем актуализации / коррекции её психологических факторов. Апробация системы оптимизации доказала её эффективность и необходимость введения в курс подготовки специалистов. Предложены рекомендации психологам для индивидуального консультирования представителей неоптимальных (тревожного, неустойчивого, ригидного) типов.

Ключевые слова: самостоятельность, жизненный выбор, способность к самостоятельному жизненному выбору, социальные и психологические факторы, критерии, уровни развития, типы сформированности, система оптимизации способности студентов к самостоятельному жизненному выбору.

Aliieva E. U. Psychological factors of students' capacity for independent life choice forming. – Manuscript.

The dissertation on acquiring a scientific degree of psychological sciences candidate in speciality 19.00.07 – Pedagogical and Age Psychology. – National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, 2017.

The thesis is dedicated to the problem of psychological factors of the students' ability for independent life choice. Theoretical approaches to the problem and the concept of "students' ability for independent life choices" have been defined. Personality formations (cognitive, motivational, emotional and behavioral) of the students' ability for independent life choice have been examined. The criteria for determining (own priorities in life, the level of purposeful activity, the degree of awareness of objective reality change, productivity and life satisfaction) different levels of students' ability for independent life choice (low, medium, high) are highlighted. The psychological factors of students' capacity for independent life choice formation (creativity, reflection, locus of control, dominance of the achievement motivation over the motivation of avoiding failure, the presence of stable axiological orientations, emotional stability, high self-esteem, low rates of anxiety and frustration, high levels of self-regulation, independence, spontaneity, ease of communication, the ability to take risks) have been revealed. The types of ability for independent life choice formation (anxious, unstable, rigid, optimal) are emphasized and described. The model of formation and the system of optimization of students for independent life choice ability has been created and explained with realization and correction of psychological factors. The testing of the model has proved its effectiveness and the need to implement in the system of training among future specialists.

Key words: independence, life choice, ability for independent life choice, social and psychological factors, criteria, levels of the growth, types of formation, system of optimization of the capacity for independent life choices in students.